

РОЗДІЛ 1 ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

УДК 322:001.89:342.731:291.37

РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА В СРСР І НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ: ВІДМІННОСТІ ПРАВОВИХ ЗАСАД

RELIGIOUS POLICY IN USSR AND INDEPENDENT UKRAINIAN STATE: DIFFERENCES OF THE LEGAL FRAMEWORK

Бокоч В.М.,

*докторант кафедри міжнародної політики
Ужгородського національного університету*

На основі порівняльного аналізу правових засад релігійної політики в СРСР і незалежній Україні показується їх докорінна відмінність. Доводиться, що радянська релігійна політика спрямовувалася на подолання релігії, тоді як політика незалежної української держави – на відродження та розвиток релігійно-церковного життя, повноцінне забезпечення релігійної свободи.

Ключові слова: релігія, церква, законодавство про релігійні культу, державна релігійна політика, державно-церковні відносини.

На основе сравнительного анализа правовых оснований религиозной политики в СССР и независимой Украине показывается их коренное отличие. Доказывается, что советская религиозная политика направлялась на преодоление религии, тогда как политика независимого украинского государства – на возрождение и развитие религиозно-церковной жизни, полноценное обеспечение религиозной свободы.

Ключевые слова: религия, церковь, законодательство о религиозных культу, государственная религиозная политика, государственно-церковные отношения.

Based on a comparative analysis of the foundation of religious politics in USSR and independent Ukrainian State their stark contrast is shown. The paper proves that soviet religious policy was antireligious, while the policy of the independent Ukrainian State is aimed towards revival and development of the religious and church life, full advancement of the religious liberty.

Key words: religion, church, legislation on religious cults, state legislation on religion, state-church relations.

Постановка проблеми. Після здобуття Україною незалежності докорінні зміни відбувалися у багатьох сферах суспільного життя, зокрема релігійно-церковній. Під впливом суспільно-політичних перетворень докорінно змінилася як нормативно-правова база, так і релігійна політика, що проводилася на її основі.

Під час перебування у складі СРСР Україна не мала можливості розробляти свої нормативно-правові акти і проводити власну релігійну політику. Акти з релігійно-церковних питань, які приймалися в УРСР (як і в інших радянських республіках), за своїм змістом, політичною та ідеологічною спрямованістю мало чим відрізнялися від загальносоюзних.

Лише після проголошення незалежності України у неї з'явилися можливості для впровадження національного законодавства з релігійно-церковних питань та ведення на його основі релігійної політики. Глибшому усвідомленню суті і значення трансформацій, що відбулися у сфері

державно-церковних відносин незалежної української держави, сприятиме порівняння їх зі становищем релігії і церкви в СРСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після розпаду СРСР у науковців колишніх союзних республік з'явилася можливість для об'єктивного, політично та ідеологічно незаангажованого дослідження релігійних процесів, законодавства про релігійні культу, державної релігійної політики, що проводилася радянським тоталітарним режимом. Чимало уваги вивченню цих питань приділяли російські дослідники, серед яких В. Аксютіц, В. Алексеєв, М. Одинцов, Д. Фурман, В. Ципін, І. Шафаревич, М. Шахов та ін. До осмислення цих проблем докладали зусиль українські науковці, зокрема В. Войналович, М. Даниленко, В. Єленький, С. Жилюк, Г. Лаврик, В. Новородовський, В. Пащенко та ін. Однак науковими доробками цих авторів проблема правової регламентації релігійної діяльності в СРСР, частиною якого була УРСР,

не вичерпується. Зберігає свою актуальність аналіз правових засад радянської релігійної політики в порівнянні з політикою незалежної української держави у цій сфері.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є порівняльний аналіз правових засад радянської та української політики в релігійно-церковній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дореволюційній Росії, до складу якої входила Україна, релігія була тісно вплетена в контекст державного та суспільно-політичного життя. Російська православна церква мала статус державної інституції, право юридичної особи, виконувала низку державних функцій, була власником землі і майна.

Після жовтневого перевороту 1917 р., захоплення влади більшовиками, ставлення держави до релігії та церкви докорінно змінилася. Оголосивши релігію «опіумом народу», церкву – «контрреволюційною організацією», священнослужителів – «ворогами радянської влади», вони пішли у рішучий наступ проти них.

Релігійна політика в СРСР визначалася низкою нормативно-правових актів. Одним із них був Декрет РНК РРФСР «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» (від 23 січня 1918 р.). Упродовж понад семи десятиліть він був правовою основою державного регулювання діяльності релігійних організацій. 19 січня 1919 р. аналогічний декрет був затверджений Тимчасовим робітничо-селянським урядом України. Відповідно до цього декрету, громадянам надавалося право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, відправляти релігійні обряди, якщо вони не порушують громадського порядку і не супроводжуються посяганням на права громадян. При цьому церква відокремлювалася від держави, відмінювалася релігійна клятва або присяга, з офіційних документів усувалися будь-які посилання на належність чи неналежність громадян до релігії. Релігійні об'єднання позбавлялися права юридичної особи та права власності, майно піддавалося націоналізації. Система освіти теж відокремлювалася від церкви, у світських навчальних закладах заборонялося викладання релігійних дисциплін, громадянам надавалося можливість лише приватного їх навчання і вивчення [1].

І хоча в подальшому деякі положення декрету, зокрема свобода совісті, відокремлення церкви від держави і школи від церкви, отримали закріплення в Конституціях РРФСР (1918 р.), СРСР (1936, 1977 р.) та УРСР (1937 та 1978 р.), діяльність релігійних організацій, а також повсякденне релігійно-церковне життя впродовж майже всього радянського періоду регулювалися вищезазначеним декретом та іншими підзаконними нормативно-правовими актами.

Серед нормативно-правових актів радянської правової системи, які впродовж тривалого часу визначали релігійну політику, встановлювали правовий статус, права й обов'язки релігійних організацій, суттєво впливали на релігійну ситуацію в СРСР, була Постанова ВЦВК та РНК РРФСР «Про релігійні об'єднання» (від 8 квітня 1929 р.). Цією постановою запроваджувалася обов'язкова реєстрація як релігійних груп, громад та об'єднань усіх конфесій, так і служителів культу та керівників центрів релігійних об'єднань. Для створення релігійної організації встановлювалася реєстраційна квота в кількості не менше 20 повнолітніх осіб. Запроваджена система державної реєстрації релігійних громад, об'єднань та духовенства мала не стільки обліковий, скільки контрольно-дозвільний характер.

Діяльність зареєстрованих релігійних організацій обмежувалася стінами храмів та молитовних будинків. Вони не мали права займатися будь-якою суспільною та благодійною діяльністю, збирання добровільних пожертв допускалося лише серед своїх членів у приміщеннях культових будівель і лише для церковних потреб.

Обов'язки щодо реєстрації релігійних організацій та їх обліку, надання у користування культових приміщень, контроль за виконанням законодавства про культури покладалася на місцеві органи влади, а також на спеціальні державні органи – Раду в справах релігійних культів та Раду в справах Російської православної церкви при Раді Міністрів СРСР, об'єднаних у 1965 р. у Раду в справах релігій при Раді Міністрів СРСР, їх уповноважених у республіках краях і областях [2].

Декрет «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» та Постанова «Про релігійні об'єднання» доповнювалися численними відомчими інструкціями, листами та іншими документами, які не тільки роз'яснювали їх зміст, а й ще більше обмежували діяльність релігійних організацій, ставили їх під жорсткий контроль органів державної влади.

До таких документів належала «Інструкція щодо застосування законодавства про культури» (16 березня 1961 р.), ухвалена постановою Ради у справах релігійних культів та Ради у справах Російської православної церкви при Раді Міністрів СРСР. Цією інструкцією впродовж майже чверті століття керувалися всі причетні до релігії та церкви державні органи та посадові особи. У ній викладалися загальні положення про свободу совісті, права та обов'язки священнослужителів і релігійних організацій, конкретизувався порядок реєстрації, відкриття і закриття молитовних приміщень, користування культовим майном.

Інструкцією передбачалося значне посилення контролю за дотриманням радянського законодавства про релігійні культури та діяльністю релігійних

організацій і священнослужителів, розширення функцій контролювальних органів та посадових осіб. Релігійним об'єднанням та духовенству суворо заборонялося здійснювати діяльність без державної реєстрації, використовувати молитовні зібрання для політичних виступів, схилити вірян до невиконання своїх громадянських обов'язків, вести пропаганду, спрямовану на відрив від активної участі у державному, культурному і суспільно-політичному житті країни [3].

Релігійним об'єднанням і священникам не дозволялося створювати каси взаємодопомоги, займатися діяльністю, що не стосувалася релігії, влаштовувати загальні збори для обговорення питань релігійно-церковного життя, проводити молитовні зібрання для дітей, юнацтва та жінок, організувати паломництво до святих місць, здійснювати дії, спрямовані на збудження марновірств серед населення, проводити примусові збори і обкладання вірян на користь релігійних об'єднань чи на інші цілі, скликати релігійні з'їзди і наради, відкривати духовні навчальні заклади, видавати релігійну літературу без дозволу спеціального державного органу. Однією з новацій цього документа, спрямованих на послаблення впливу священників на парафіяльне життя, було обмеження діяльності лише богослужбовими питаннями. Управління господарськими і фінансовими справами у релігійних громадах передавалося виборним органам із осіб, що не мали духовного сану [3].

Таким чином, декрет «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви», постанови «Про релігійні об'єднання» та «Інструкція щодо застосування законодавства про культури» у своїй сукупності слугували в Радянському Союзі основною нормативно-правовою базою, якою визначалися правові засади державної релігійної політики, строго регламентувалася діяльність релігійних організацій та духовенства. Упроваджуючи у життя положення цих нормативно-правових актів, радянські партійні і державні органи сподівалися на підрив та значне послаблення матеріальної бази релігійних організацій, різке зменшення впливу на населення.

Установлений цими нормативно-правовими актами порядок реєстрації та діяльності релігійних об'єднань та духовенства, надання та використання культових споруд на практиці виявився надмірно бюрократизованим, що давало можливість представникам владних структур довільно їх тлумачити і вирішувати релігійно-церковні питання на власний розсуд. Відсутність у релігійних об'єднань прав юридичної особи позбавляло можливість оскаржувати в судовому порядку дії влади та посадових осіб щодо них. Тим самим, як зазначає дослідник В. Аксютіц, «у радянській Росії була створена «узаконена» система знищення релігії» [4].

Ситуація ускладнювалася й тим, що правова регламентація діяльності релігійних організацій та релігійна політика в СРСР визначалися не лише державними нормативно-правовими актами, а й численними компартійними документами, які теж були обов'язковими для виконання і спрямовували партійні, державні, комсомольські, профспілкові та інші органи та організації на рішучу й безкомпромісну боротьбу з релігією (як пережитком минулого).

За порушення радянського законодавства про релігійні культу встановлювалася адміністративна і кримінальна відповідальність. Адміністративна відповідальність наступала у випадках ухилення від реєстрації релігійного об'єднання в органах влади; порушення встановлених законодавством правил організації і проведення релігійних обрядів, походів та інших культових церемоній; проведення служителями культу і членами релігійних об'єднань спеціальних дитячих та юнацьких зборів, а також організації трудових, літературних та інших гуртків і груп, які не стосувалися відправлення культу [5].

Порушенням законодавства про культу кваліфікувалися будь-які дії, спрямовані на зміцнення матеріальної бази церкви, ремонт храму чи молитовного будинку без дозволу владних структур, управління парафією священником замість виборного церковного органу, здійснення релігійних обрядів та церемоній поза стінами храмів, збирання коштів на потреби церкви та для оплати церковних податків, благодійна діяльність, надання допомоги нечисленним та фінансово неспроможним релігійним громадам і вірянам, залучення неповнолітніх до участі в церковних службах, невиконання священниками рекомендацій радянських та партійних органів, обслуговування священниками парафій за сумісництвом тощо. За ці та схожі «порушення» законодавства про релігійні культу священники притягалися до відповідальності, усувалися з парафій та знімалися з реєстрації [5].

До осіб, які «свідомо», «злісно» і «систематично» порушували законодавство про релігійні культу, застосовувалася також кримінальна відповідальність. До цих порушень належали такі: примусове справляння зборів і оподаткування на користь релігійної організації чи служителя культу; виготовлення з метою масового розповсюдження звернень, листівок та інших матеріалів, що містили заклики до невиконання законодавства про релігійні культу; знахарство, яке супроводжувалося релігійною пропагандою і розпалюванням релігійного фанатизму; вчинення обманних дій із метою збудження релігійних марновірств серед населення; організація і проведення релігійних зборів, походів та інших церемоній культу, що порушували громадський порядок; організація і систематичне проведення занять із навчання непо-

внелітніх релігії; заняття незаконним промислом, до якого належало й виготовлення свічок, ікон та церковного начиння. Крім того, кримінальне покарання встановлювалося за організацію чи керівництво групою, діяльність якої проводилася під приводом проповідування релігійних віровчень, виконання релігійних обрядів чи іншим приводом, поєднана із загрозою для здоров'я громадян, статевою розпустою або іншими посяганнями на особу чи права громадян, а також зі спонуканням громадян до відмови від громадської діяльності або виконання громадянських обов'язків. До відповідальності притягувалися керівники й організатори незареєстрованих релігійних об'єднань, особи, які здійснювали релігійні обряди в приватних квартирах [6].

Характерно, що адміністративна та кримінальна відповідальність передбачалася не тільки для священнослужителів та активних членів релігійних громад, а й до посадових осіб та інших громадян, які порушували встановлені норми і приписи законодавства про релігійні культу. Так, за відмову в прийомі на роботу або до навчального закладу, звільнення з роботи або виключення з навчального закладу, позбавлення встановлених законом пільг, а також інші істотні обмеження прав громадян залежно від ставлення до релігії передбачалися адміністративні стягнення [5]. За перешкоджання виконанню релігійних обрядів, посягання на особу та права громадян під приводом їх виконання чи іншим приводом установлювалася кримінальна відповідальність [6]. Незважаючи на наявність таких численних порушень, скоєних посадовими особами, вони ніколи до відповідальності не притягалися.

Безперечно, радянське законодавство про релігійні культу було досить жорстким саме по собі, проте ще жорсткішою була практика його застосування. Її наслідком було обмеження діяльності релігійних організацій, грубе втручання у внутрішні справи, закриття храмів, інших культових споруд, руйнування церковної інфраструктури, експропріація церковних цінностей, земель і майна, витіснення релігійної обрядовості, усунення релігії з усіх сфер суспільного життя. Особливих дискримінацій зазнавали служителі культу. Вони позбавлялися виборчих прав, оподатковувалися за завищеними ставками, тисячі з них (від найнижчого до найвищого церковного рангу) піддавалися переслідуванням, репресіям та ув'язненням.

Заяклавши на конституційному рівні свободу совісті, радянська держава на практиці ніколи її не забезпечувала, оскільки впродовж усього свого існування залишалася нетерпимою до релігії і церкви. Як зазначає С. Плохій, радянська релігійна політика «в головних своїх рисах вкладається в рамки «антицерковної» моделі побу-

дови державно-церковних відносин» [7, с. 108]. І хоча на різних етапах розвитку радянського суспільства (при різних керівниках партії і держави) релігійна політика зазнавала змін та коригувань, проте її загальна антирелігійна спрямованість залишалася незмінною.

Демократичні процеси, що розгорталися в СРСР наприкінці 1980-х рр. XX ст., позначилися на державно-церковних відносинах, релігійній політиці, релігійно-церковному житті. І хоча в цей час офіційною державною ідеологією ще продовжував залишатися марксизм-ленінізм, тиск на релігію значно послабився.

Новий курс у сфері правового регулювання державно-церковних відносин знайшов своє відображення у Законі СРСР «Про свободу совісті та релігійні організації» (1 жовтня 1990 р.). Він гарантував свободу совісті і віросповідання, ліквідував заборони й обмеження на діяльність релігійних організацій, установлені в попередніх нормативно-правових актах, створював правові передумови для відродження релігійно-церковного життя [8]. Однак через розпад Радянського Союзу його положення і норми не були втіленими у життя.

В умовах бурхливих суспільно-політичних змін, що відбувалися в СРСР в цілому і в Україні, зокрема національно-демократичні сили українського парламенту усвідомлювали необхідність розроблення й ухвалення власного закону про релігію та церкву, який би відкривав шлях для вироблення і реалізації релігійної політики. 23 квітня 1991 р. Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Цим Законом закладалися базові принципи нової моделі державно-церковних відносин та діяльності релігійних організацій. Окрім законодавчого закріплення принципу відокремленості церкви (релігійних організацій) від держави і школи від церкви, права на свободу совісті і віросповідання, Закон містив чимало принципів, норм і положень, які були відсутні в радянському законодавстві про релігійні культу. Серед них були такі: рівність громадян в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного життя (незалежно від ставлення до релігії), рівність релігій, віросповідань та релігійних організацій перед законом, заборона привілеїв чи обмежень за ознаками релігійних чи інших переконань, надання релігійним організаціям права на набуття статусу юридичної особи, захист державою законних прав та інтересів вірян та релігійних організацій [9].

Одним із найважливіших положень цього Закону було гарантування громадянам України права на свободу совісті і віросповідання, яке містило свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одно-

особово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, безперешкодно відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання, діяти відповідно до них. Атеїстична пропаганда, яка закріплювалася в радянському законодавстві на конституційному рівні, позбавлялася державної підтримки. При цьому не допускалося будь-яке примушування під час визначення громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії. Здійснення свободи совісті або переконання підлягало лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян [9].

Згідно із Законом, церква відокремлювалася від держави. Держава не втручалася у діяльність релігійних організацій; релігійні організації не залучалися до виконання державних функцій та до діяльності в державних органах; держава, владні структури, посадові особи не могли фінансувати релігійні організації, втручатися у внутрішні справи та діяльність, якщо вони здійснювалися ними у межах Закону. Релігійні організації не допускалися до участі у діяльності політичних партій, надання їм фінансової підтримки, не могли висувати кандидатів до органів державної влади. Докорінно змінився статус священнослужителів, яким нарівні з усіма громадянами надавалося право участі у політичному житті. Закон надавав релігійним організаціям право участі у суспільному житті, заснування та використання засобів масової інформації, здійснення культурно-просвітницької та благодійної діяльності, встановлення та підтримки міжнародних контактів, виїзду громадян за кордон для паломництва, участі у релігійних заходах, навчання в духовних навчальних закладах. Зважаючи на тяжку релігійно-церковну спадщину, яку залишила по собі радянська влада в релігійно-церковній сфері, одним із завдань Закону було «подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви» [9].

На відміну від радянського законодавства про релігійні культи, яким передбачалася обов'язкова реєстрація релігійних організацій, Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» було надано можливість добровільної реєстрації, причому не самих релігійних організацій, а їхніх статутів (положень) із метою набуття ними правоздатності юридичної особи, що створювало правову основу для вирішення питань власності, використання культових будівель і майна, ведення виробничо-господарської діяльності тощо. Було зменшено і на законодавчому рівні закріплено реєстраційну квоту засновників релігійної громади до 10 громадян, які досягли 18-річного віку.

Законом урегульовувалися також питання відносин у сфері фінансово-господарської діяльності релігійних організацій та трудових правовідносин. На священнослужителів, громадян, які працювали у релігійних організаціях та на створених ними підприємствах, поширювалася дія законодавства про працю, оподаткування, соціальне забезпечення та державне соціальне страхування. Відповідно до закону релігійні організації отримали право самостійно звертатися за добровільними фінансовими та іншими пожертвуваннями і одержувати їх. На релігійні організації покладалася обов'язок дотримуватися вимог чинного законодавства і порядку. У контексті досягнення суспільного миру і злагоди вагоме значення мало положення щодо державного сприяння встановленню відносин терпимості і поваги між вірянами і невірянами, між релігійними організаціями різних віросповідань та послідовниками [9].

Нові можливості для втілення у життя власної релігійної політики, відродження та розвитку релігійно-церковного життя з'явилися після здобуття незалежності України. Рішуче засудивши дії попереднього політичного режиму в релігійно-церковній сфері, українська влада стала на шлях розбудови цивілізованих відносин між церквою і державою.

У 1996 р. стратегічний курс на повноцінне врегулювання релігійних питань знайшов своє відображення в Конституції України. У ній до конституційного рівня піднесено деякі положення і норми, що вже були закріплені у Законі України «Про свободу совісті і релігійні організації» – відокремлення церкви від держави і школи від церкви, право на свободу світогляду і віросповідання, обмеження на його здійснення та ін. Водночас Основний Закон містив деякі новації, що стосувалися релігійно-церковної сфери. На відміну від попередніх законодавчих та нормативно-правових актів, у ньому право на свободу світогляду і віросповідання надавалося не лише громадянам України, а кожному, хто на законних підставах перебував на її території. У Конституції України містилося важливе для поліконфесійного суспільства положення про те, що «жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова», яке закріплювало плюралізм у релігійно-церковній сфері і засвідчувало відсутність будь-яких підстав для дискримінацій чи привілеїв за ознакою релігійної належності. Зважаючи на поліетнічний та поліконфесійний склад населення, держава взяла на себе зобов'язання сприяти розвитку релігійної самобутності всіх корінних народів та національних меншин України. Із метою недопущення конфліктів на етнонаціональному та релігійному ґрунті, забезпечення миру і злагоди в українському суспільстві Основним Законом України було заборонено «утворення і діяльність політичних партій

та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі» [10].

На відміну від радянського законодавства, яким установлювалася загальна військова повинність незалежно від ставлення до релігії, Конституція України надавала вірянам можливість замінювати виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою.

У подальшому законодавство України було доповнено низкою інших нормативно-правових актів, що належали до різних галузей права, в результаті чого була створена правова система, яка всебічно регулювала державно-церковні, міжконфесійні відносини та діяльність релігійних організацій.

Ухваленням нової законодавчої бази в Україні було покладено початок розв'язанню низки складних проблем, що накопичилися в релігійно-церковному житті за роки радянської влади, створено основні правові засади для релігійного відродження, повноцінної реалізації права на свободу совісті і віросповідання, яке за стандартами демократичних суспільств є одним із найважливіших прав людини. Після тривалого перебування релігії в узбіччі суспільно-політичних процесів у незалежній Україні релігійні організації рішуче заявили про себе (як про повноцінних членів громадянського суспільства).

Створена на базі законодавства України про релігію та церкву модель державно-церковних відносин є виваженою, послідовною і демократичною. Вона спирається на кращий досвід відносин церкви і держави в країнах західної демократії, що є однією з важливих передумов її входження у європейське співтовариство.

Проте чинне законодавство України про свободу совісті та релігійні організації не можна вважати досконалим. Адже його розроблення, прийняття та впровадження відбувалися у складних умовах, коли релігійно-церковне життя супроводжувалося не лише динамічним відродженням, а й міжконфесійним протистоянням, породженим політизацією релігійного середовища та нерозв'язаністю майнових проблем. Для окремих положень і норм характерна декларативність, деякі питання релігійно-церковного життя залишилися недостатньо врегульованими. Законодавство виявилось неспроможним відвернути міжцерковний конфлікт, що на початку 90-х рр. охопив чимало населених пунктів в Україні, здійснити реституцію культових будівель і майна,

вчасно врегулювати відносини церкви з армією та школою.

До того ж у процесі формування нового типу відносин між церквою і державою інколи виникали певні ускладнення через намагання окремих посадових осіб вирішувати проблеми державно-церковних та міжконфесійних відносин не правовими, а адміністративними методами.

Верховна Рада України, усвідомлюючи необхідність суттєвого оновлення чинного Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», приведення його у відповідність до ратифікованих Україною міжнародних нормативно-правових актів, Конституції України та реалій сучасного релігійно-церковного життя через внутрішні політичні протистояння впродовж тривалого часу не може прийняти конструктивного рішення з цього питання.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, порівняльний аналіз радянського законодавства про релігійні культу та релігійної політики, що здійснювалася на його основі, із законодавством України про свободу совісті та релігійні організації та політики у релігійно-церковній сфері засвідчує, що зміст і спрямованість залежали від державного устрою, форми державного управління та позицій політичних сил, окремих політиків, що знаходилися при владі. Це підтверджується тим, що одні й ті ж принципи та положення, зокрема свобода совісті, відокремлення церкви від держави і школи від церкви, маючи закріплення на конституційному рівні, в тоталітарному і демократичному суспільствах наповнювалися різним змістом.

Цілі та завдання нормативно-правового регулювання державно-церковних відносин у СРСР і незалежній українській державі були діаметрально протилежними. Якщо радянське законодавство про релігійні культу мало антирелігійне спрямування, слугувало правовою основою для обмежень свободи совісті і віросповідання, прав вірян громадян, звуження сфери впливу релігії, то законодавство незалежної України спрямоване на повноцінне забезпечення релігійної свободи та всебічний розвиток релігійно-церковного життя.

Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути проблеми політичної зумовленості релігійних процесів, що відбувалися в СРСР та незалежній Україні, а також аналіз підзаконних нормативно-правових актів із релігійно-церковних питань, що ухвалювалися органами державної влади України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Декрет об отделении церкви от государства и школы от церкви. ДРЕВО. URL: <https://drevo-info.ru/articles/15402.html>.
2. Постановление ВЦИК та СНК РСФСР «О религиозных объединениях». Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации. URL: <http://docs.cntd.ru/document/9056238>.
3. Инструкция по применению законодательства о культурах. Центр древнерусской духовной культуры «Старая Русь». URL: http://cddk.ru/gos_i_religia/history/sov-law/033.htm.
4. Аксюциц В. Пик богоборчества. Переправа. 1.06.2015 г. URL: <http://pereprava.org/privacy/3356-pik-bogoborchestva.html>.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1984, додаток до № 51, ст. 1122.
6. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1961, № 2, ст. 14.
7. Плохій С. Державна церква в Україні: ідеї, моделі, реалії. Сучасність. 1995. № 7–8. С. 106–113.
8. Закон Союза Советских Социалистических Республик «О свободе совести и религиозных организациях». Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР, 1990, № 41, ст. 813.
9. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 25, ст. 283.
10. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.